

Από αριστερά, Μόρτιν Χάντεγκερ, Ερνστ Κασίρερ, Λούντβιχ Βιγκενστάιν και Βάλτερ Μπένγιαμιν. Το έργο και η ζωή των τεσσάρων γιγάντων της φιλοσοφίας του 20ού αιώνα παρακολουθεί στο βιβλίο του ο Αϊλενμπέργκερ.

Ανάμεσα στο «ζώο» και στη «μηχανή»

Ο Γερμανός φιλόσοφος Βόλφραμ Αϊλενμπέργκερ μιλάει στην «Κ» για τα ερωτήματα πριν από 100 χρόνια και σήμερα

Συνέντευξη στη ΛΕΝΑ ΜΑΤΣΙΩΡΗ

Στον απόηχο του Μεγάλου Πολέμου, η δεκαετία που ακολούθησε μπορεί να ήταν, φαινομενικά, μια περίοδος ευφορίας αλλά ήταν, σίγουρα, μια περίοδος ηγεμονικών εξάψεις και ανάταξης οσέδων σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Σ' αυτήν τη δεκαετία κινείται και «ή ενοχία των μέγανων» (μπαρ): Γιάννης Κουλιός, επιμ.: Γιάννης Αγιανούπουλος, εκδ. Πατάκη) όπου ο Γερμανός φιλόσοφος Βόλφραμ Αϊλενμπέργκερ (Wolfram Ellenberger) παρακολουθεί και, εν μέρει, διορθώνει τη ζωή και το έργο τεσσάρων γιγάντων της φιλοσοφίας του 20ού αιώνα, των: Λούντβιχ Βιγκενστάιν, Μόρτιν Χάντεγκερ, Ερνστ Κασίρερ και Βάλτερ Μπένγιαμιν. Με μια μυθιστορηματική γρήγορη αφήγηση αναζητώντας εξαισία, χάρη και στη μεταφορά του Γιάννη Κουλιό, το κλίμα της εποχής, θέτοντας παράλληλα τα ίδια ερωτήματα στο σήμερα: ποιος γιατί η Ιστορία μπορεί να μην επαναλαμβάνεται ακριβώς, αλλά πολλές φορές φαίνεται να ομοιοκαταληκτεί.

— Η δεκαετία του 1920 είναι, με όρους πολιτικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς, μια ιδιαίτερα δεκαετία για την ευρωπαϊκή Ιστορία. Στο βιβλίο σας, τέσσερις κορυφαίοι γερμανόφωνοι φιλόσοφοι της εποχής προσπαθούν να δώσουν απαντήσεις στο ίδιο φιλοσοφικό ερώτημα. Ποιο είναι αυτό; Και ποιος είναι αυτός ο φιλοσοφικός ίδιος που αλλάζει τόσο το τόπο της σκέψης του εικοστού αιώνα;

— Ήταν πράγματι μια ξεχωριστή, ακραία περίοδος. Ο γερμανόφωνος κόσμος συστηματοποιείται — πολιτικά, οικονομικά, ψυχολογικά. Δεσπόζουν ερωτήματα, για τα κεντρικά πρόσημα του βιβλίου μου, ήταν η εξής: Ποιοι είμαστε; Τι είμαστε, ως άνθρωποι, ως πολιτισμικά όντα; Τι είναι ο άνθρωπος; Η μετασχηματιστική απάντηση που έδωσαν και οι τέσσερις σε αυτά τα ερωτήματα είναι ότι, αν και με διαφορετικούς τρόπους, η γλώσσα αποτελεί την ουσία και το θεμέλιο του είδους μας. Είμαστε, ως άνθρωποι, ομιλούντες! Έτσι εκκινεί ο δρόμος αυτό που, με φιλοσοφικούς όρους, ονομάζεται γλωσσολογική καμπί. Αλλάζει την επιστημη άποψη και διά παντός, και μαζί της ολόκληρο το πεδίο των ανθρωπιστικών σπουδών. Δείτε, πολύ απλά, τη σημασία που δίνει ο σημερινός πολιτισμός μας στην κοινωνική δύναμη της ομιλίας, των «ορθών εννοιών» και τον αναδιαιτούμενο ολόκληρο το πεδίο αυτού που τώρα, με υπερβολικά δόση επιθετικότητας, αποκαλείται «πολιτική ορθότητα» — άμεσο αποτέλεσμα αυτής της στρέψης!

— Η αναμέτρηση στο Ντράβον ανάμεσα στον Χάντεγκερ και στον Κασίρερ θεωρείται σήμερα σημείο καμπής στην ιστορία

Ο σταθερός κίνδυνος οπισθοδρόμησης είναι μία από τις βαθύτερες πολιτικές ανσυχίες του Κασίρερ και θα πρέπει να είναι και μία από τις δικές μας, σε αυτήν ακριβώς την περίοδο της Ιστορίας.

Κάθε ενέργεια κάθε ανθρώπου έχει δυναμική για όλους μας, ακόμη και για τις μελλοντικές γενιές.

της σκέψης. Γράφετε ότι και στην παραμικρή λεπτομέρεια αντικατοπτρίζονται σε αυτό το κοσμολογικό γεγονός οι καθαριστικές αντιθέσεις όλης της δεκαετίας του 1920. Ποιος ήταν αυτός ο αντίθετος; Τι αντιπροσώπευε ο καθένας από τους δύο φιλοσοφούς; Πώς εξελίχθηκε και πώς απαντήθηκε το κεντρικό ερώτημα, σε μια εποχή που οι φρικαλεότητες του Α' Παγκοσμίου Πολέμου είναι ακόμα φρέσες;

— Λοιπόν, ο Χάντεγκερ και ο Κασίρερ, ηγετικές φιλοσοφικές φωνές στη Γερμανία την εποχή εκείνη, υποστήριζαν εκ διαμέτρου αντίθετα πολιτισμικά πρόσημα: τοπικισμός εναντίον κοσμοπολιτισμού, νοσταλγία εναντίον προόδου, ανόθευτη ταυτότητα εναντίον πολυφωνικών μορφών, αναρχισμός εναντίον δημοκρατίας και, εντέλει, angst (γωνία) εναντίον ελπίδας. Ο Χάντεγκερ υποστήριζε επίμονα τις πρώτες έννοιες, ο Κασίρερ τις δεύτερες. Ο Χάντεγκερ προερχόταν από αγροτική οικογένεια που ζούσε στον Μέλανο Δρυμό, ο Κασίρερ ήταν γόνος επιφανούς γερμανο-εβραϊκής οικογένειας του Βερολίνου. Οι διαφορετικές πολιτισμικές αντιλήψεις που υποστήριζαν αντανακλούσαν επίσης στα τότε επικρατή πολιτικά χαρακτηριστικά — έτσι δεν είναι;

— Τι είναι αυτό που κάνει τόσο ξεχωριστή την περίπτωση του Βιγκενστάιν, σε σημείο που ο Κέινς να αναφωνεί «Ο Θεός ήρθε. Τον είδα στο τρένο των πάντων και τέταρτο»;

Ο Βόλφραμ Αϊλενμπέργκερ.

— Ο Βιγκενστάιν ήταν από τα πιο αλλοιρωμένους και από την άλλη χαρακτηριστικούς: σόδα και φυσική ιδιοφυία ταυτόχρονα. Για τους συγχρόνους του, ο άνθρωπος αυτός έμοιαζε με διαστάρωση ανάμεσα στον «Χάιθι» του Νίτσου και στον Αλμπερτ Αϊνστάιν. Το γεγονός ότι ήταν γόνος μιας από τις πλουσιότερες οικογένειες της Ευρώπης και ότι, στη συνέχεια, χάρισε όλη την περιουσία για να ζήσει μια απλή, ήπια τιμή, ζωή ως δάσκαλος δημοτικού σχολείου σε αγροτικές περιοχές της Αυστρίας, δεν είναι παρά μια λεπτομέρεια σε αυτή τη συνολική εικόνα. Το βάθος και η πρωτοτυπία του Βιγκενστάιν ως φιλοσόφου βρισκόταν εξ αρχής, απόλυτα, πέραν κάθε σύγκρισης. Για τους συναδέλφους και τους δασκάλους του, μεταξύ αυτών και για τον Μπέρτραντ Ράσελ, ήταν απλώς «ο εκλεκτός».

— Ο Χάντεγκερ βλέπει τους δυτικούς ανθρώπους δειγματοληπτικά, μεθελιωδώς, λανθασμένα αυτοεικόνας; πιστεύει ότι η πραγματικότητα παραμορφώνεται από τον τρόπο που τη βλέπουν γιατί υφίστανται, άκριτα, λανθασμένες έννοιες. Πώς μπορεί αυτή η θεωρηματιά να βρuche διεξόδο στο ναζιστικό κόμμα; Θα άλλαζε την άποψη σας

πώς στην οπισθοδρόμηση, κάθε βήμα της ανάπτυξης του είναι αντιστρατευτικό και πια, ιδίως σε καιρούς μέγανης κρίσης, έντασης και αδιαφάνειας, ελλοχεύει ο κίνδυνος της ανακουφιστικής οπισθοδρόμησης. Ποιος είναι ο έννοιος ή τα μοτίβα ερμηνείας που κλονίζονται σήμερα και εκθέτουν σε τέτοιους κινδύνους τον πολιτισμό; Ποια είναι η έκφραση της ανακουφιστικής οπισθοδρόμησης, σε μια εποχή πολιτισμικής κρίσης όπως η δική μας;

— Ναι, αυτός ο σταθερός κίνδυνος οπισθοδρόμησης είναι μία από τις βαθύτερες πολιτικές ανσυχίες του Κασίρερ και θα πρέπει να είναι και μία από τις δικές μας, σε αυτήν ακριβώς την περίοδο της Ιστορίας. Τώρα, οπισθοδρόμηση προς τα πίσω; Σε ποια κατάσταση; Ο Κασίρερ την ονόμασε «μυθική ψυχική κατάσταση» — μια συνείδηση που, καταβεβλημένη από την πολυπλοκότητα που συναντά στον κόσμο, καταφεύγει σε μυθικά αφηγήματα και τεχνικές. Για παράδειγμα, πιστεύει στη μαγική δύναμη λέξεων όπως «Εμείς», «Εθνος», «Περίωμο». Αντικαθιστά την ελευθερία της επιλογής με ένα διάλογο περί μοιρας και πεπρωμένου. Εισάγει λειτουργίες και λατρείες αντί για ανσυχίες συζητήσεις και περφόρμα. Συγκυτρίζονται την εξουσία σε «ιερές σφαίρες» αποκομμένες από το κοινό. Πρόκειται, εν ολίγοις, για αντι-διαφωτισμό στην πλέον στοιχειώδη και παραφροσύνη εκδοχή του! Αρκεί να ακούσετε σήμερα μια δημόσια ομιλία και θα δείτε τις «μυθικές δυνάμεις» να λειτουργούν, δικτακτικά, για άλλη μια φορά — ψιθυρίζοντας μηνύματα περί ψεύτικης σωτηρίας στα αυτιά ενός ολόκληρου και φοβισμένου και παραλυτοποιημένου κοινού. Ολόκληρη η φιλοσοφία του Κασίρερ σκοπό έχει να απελευθερώσει έναν φιλοσοφικό «εβραϊσμό» ενάντια στον κίνδυνο να περιπέσουμε και πάλι σε μια κατάσταση μυθικών συνειδήσεων.

— Ο τρόπος που ο Μπένγιαμιν βλέπει τον κόσμο είναι βαθιά συμβολικός. Κάθε άνθρωπος, κάθε αντικείμενο, ακόμα και το πιο καθημερινό, αποτελεί γι' αυτόν ένα σημείο που πρέπει να αποκοδοκιμοποιεί. Αν σιμφώνησουμε πως από τα κύρια χαρακτηριστικά της δικής μας εποχής είναι η υπερεκδωσική και η υπερπληροφορία, ποιο είναι εκείνο το αντικειμενοσημείο που θα επέλεγε να αποκοδοκιμοποιήσει;

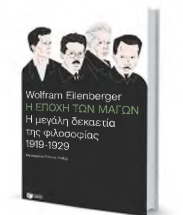
— Το πρόβλημα του σημερινού μας πολιτισμού για τον Μπένγιαμιν δεν είναι, θεωρώ, η υπερπληροφορία αλλά μάλλον η απόλυτα της δύναμης και της θέλησής μας να διαμετρώμε στην πολυπλοκότητα όπου ζούμε. Κυρίως, η απόλυτα της ικανότητας «να διαβάζουμε» αυτά τα αντικείμενα με έναν οπισθοκόλο ή δυσηκτικό τρόπο, που σημαίνει να τα διαβάζουμε κριτικά. Ο Μπένγιαμιν

πώς στην οπισθοδρόμηση, κάθε βήμα της ανάπτυξης του είναι αντιστρατευτικό και πια, ιδίως σε καιρούς μέγανης κρίσης, έντασης και αδιαφάνειας, ελλοχεύει ο κίνδυνος της ανακουφιστικής οπισθοδρόμησης. Ποιος είναι ο έννοιος ή τα μοτίβα ερμηνείας που κλονίζονται σήμερα και εκθέτουν σε τέτοιους κινδύνους τον πολιτισμό; Ποια είναι η έκφραση της ανακουφιστικής οπισθοδρόμησης, σε μια εποχή πολιτισμικής κρίσης όπως η δική μας;

— Ναι, αυτός ο σταθερός κίνδυνος οπισθοδρόμησης είναι μία από τις βαθύτερες πολιτικές ανσυχίες του Κασίρερ και θα πρέπει να είναι και μία από τις δικές μας, σε αυτήν ακριβώς την περίοδο της Ιστορίας. Τώρα, οπισθοδρόμηση προς τα πίσω; Σε ποια κατάσταση; Ο Κασίρερ την ονόμασε «μυθική ψυχική κατάσταση» — μια συνείδηση που, καταβεβλημένη από την πολυπλοκότητα που συναντά στον κόσμο, καταφεύγει σε μυθικά αφηγήματα και τεχνικές. Για παράδειγμα, πιστεύει στη μαγική δύναμη λέξεων όπως «Εμείς», «Εθνος», «Περίωμο». Αντικαθιστά την ελευθερία της επιλογής με ένα διάλογο περί μοιρας και πεπρωμένου. Εισάγει λειτουργίες και λατρείες αντί για ανσυχίες συζητήσεις και περφόρμα. Συγκυτρίζονται την εξουσία σε «ιερές σφαίρες» αποκομμένες από το κοινό. Πρόκειται, εν ολίγοις, για αντι-διαφωτισμό στην πλέον στοιχειώδη και παραφροσύνη εκδοχή του! Αρκεί να ακούσετε σήμερα μια δημόσια ομιλία και θα δείτε τις «μυθικές δυνάμεις» να λειτουργούν, δικτακτικά, για άλλη μια φορά — ψιθυρίζοντας μηνύματα περί ψεύτικης σωτηρίας στα αυτιά ενός ολόκληρου και φοβισμένου και παραλυτοποιημένου κοινού. Ολόκληρη η φιλοσοφία του Κασίρερ σκοπό έχει να απελευθερώσει έναν φιλοσοφικό «εβραϊσμό» ενάντια στον κίνδυνο να περιπέσουμε και πάλι σε μια κατάσταση μυθικών συνειδήσεων.

— Ο τρόπος που ο Μπένγιαμιν βλέπει τον κόσμο είναι βαθιά συμβολικός. Κάθε άνθρωπος, κάθε αντικείμενο, ακόμα και το πιο καθημερινό, αποτελεί γι' αυτόν ένα σημείο που πρέπει να αποκοδοκιμοποιεί. Αν σιμφώνησουμε πως από τα κύρια χαρακτηριστικά της δικής μας εποχής είναι η υπερεκδωσική και η υπερπληροφορία, ποιο είναι εκείνο το αντικειμενοσημείο που θα επέλεγε να αποκοδοκιμοποιήσει;

— Το πρόβλημα του σημερινού μας πολιτισμού για τον Μπένγιαμιν δεν είναι, θεωρώ, η υπερπληροφορία αλλά μάλλον η απόλυτα της δύναμης και της θέλησής μας να διαμετρώμε στην πολυπλοκότητα όπου ζούμε. Κυρίως, η απόλυτα της ικανότητας «να διαβάζουμε» αυτά τα αντικείμενα με έναν οπισθοκόλο ή δυσηκτικό τρόπο, που σημαίνει να τα διαβάζουμε κριτικά. Ο Μπένγιαμιν

Το βιβλίο «Η εποχή των μύθων» κυκλοφορεί από τις εκδόσεις εκδ. Πατάκη.